

УДК 930 (477,54)''19''Білецький

М. Є. Домановська
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВІЗАНТИНІСТИКА В ТВОРЧОСТІ І ПЛАНАХ О. БІЛЕЦЬКОГО (до 130 річниці від дня народження)

Статтю присвячено О. Білецькому як вченому-візантиністу. Основну увагу зосереджено на його професійній підготовці під час навчання на історико-філологічному факультеті Харківського університету на початку ХХ ст., на візантиністичній тематиці в наукових працях та творчих планах О. Білецького. Проаналізовано вплив наукового середовища історико-філологічного факультету Харківського університету на становлення О. Білецького як візантиніста а також умови, за яких стала неможливою реалізація всіх його творчих задумів.

Ключові слова: О. Білецький, візантиністика, історія візантійської літератури, історико-філологічний факультет Харківського університету.

Статья посвящена А. Белецкому как ученому-византинисту. Основное внимание сосредоточено на его профессиональной подготовке в период обучения на историко-филологическом факультете Харьковского университета в начале ХХ в., на византинистической тематике в научных трудах и творческих планах А. Белецкого. Проанализировано влияние научной среды историко-филологического факультета Харьковского университета на становление А. Белецкого как византиниста и условия, в которых стала невозможной реализация его всех творческих планов.

Ключевые слова: А. Белецкий, византинистика, история византийской литературы, историко-филологический факультет Харьковского университета.

The paper deals with the formation of A. Byletsky as a scientist and specialist in Byzantine Studies. The main attention is paid on his professional training during his studying at the Faculty of History and Philology of Kharkiv University in the early twentieth century, on Byzantine questions in scientific works and creative projects by A. Beletsky. The influence of the scientific environment of History and Philology Department of Kharkiv University on the formation of A. Byletsky as a byzantinist and the conditions, in which it was impossible to realize all his plans, are analyzed.

Key words: A. Beletsky, Byzantine Studies, the History of Byzantine Literature, the Faculty of History and Philology of Kharkiv University.

*Нет, остались мне сны золотые,
Их возьму в предназначенный путь.
Византия моя, Византия,
Как диковинно мне помянутъ
Ало-мраморный сумрак Влахерна,
Где сплетались со святостью скверна,
Синий ладан и желтая гниль,
Ветер с моря и душина пыль!*

Белецкий А. Из моего прошлого // Античность и Византия. – М., 1975. – С. 400–401

2 листопада 2014 р. виповниться 130 років від дня народження Олександра Івановича Білецького (1884–1961), одного із найуспішніших вихованців Харківського університету, блискучого викладача, автора понад 400 наукових праць і підручників, відомого українського літературознавця, знаного спеціаліста з історії української, світової літератури, літературного критика, багаторічного директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, академіка АН УРСР та АН СРСР [8; 9; 21; 19; 41, с. 230]. Серед широкого кола його наукових зацікавлень особливе місце © Домановська М. Є., 2013

впродовж усього його життя посідали візантійські літературознавчі та мистецтвознавчі студії, розпочаті ще за часів підготовки до професорського звання у Харківському університеті [1, с. 9–10; 2, с. 400]. О. І. Білецький був фактично першим філологом-візантиністом – вихованцем історико-філологічного факультету Харківського університету. І, хоча, за свідченнями самого науковця, далеко не всі його наукові плани було здійснено, чимало матеріалів втрачені, у мріях залишилося видання кількох праць із історії візантійської літератури і поїздка до Константинополя [2, с. 400, 409], саме фундаментальна історико-філологічна освіта, що передбачала обов'язкове знання класичних мов, у подальшому надала вченому можливості для дослідження надзвичайного широкого кола питань вітчизняної та світової літератури.

Вивчення початкових років професійного зростання О. Білецького може посприяти визначенню умов підготовки потенційних дослідників-візантиністів на історико-філологічному факультеті Харківського університету, з'ясуванню впливу університетського наукового середовища початку ХХ ст. на їх професійне становлення. З цією метою необхідно схарактеризувати комплекс навчальних курсів, які забезпечували формування фахівця-візантолога на початку ХХ ст. На основі аналізу основних праць О. Білецького, присвячених візантійському мистецтву та літературі, створених у роки навчання та роботи в Харківському університеті до революції 1917 р. [3; 4; 7], спробуємо з'ясувати обставини, за яких учений повною мірою «не відбувся» як візантиніст.

В історіографії постать О. Білецького набула оцінки передусім як літературознавця. Його численні праці із теорії та історії літератури [9] до сьогодні не втрачають своєї актуальності. Вченого традиційно відносять до покоління літературознавців, що створило радянську науку про літературу, високої оцінки він набув також як сумлінний університетський викладач, науковий керівник, автор та редактор підручників [35; 19, с. 6]. Натомість період навчання О. Білецького в Харківському університеті є маловивченим, хоча саме на його основі можна спробувати визначити особливості професійної підготовки майбутнього науковця. Серед візантинознавчих робіт О. Білецького [3; 4; 7], які демонструють його становлення як візантиніста, сучасні дослідники найчастіше звертаються до його статті про Є. Редіна як історика візантійського мистецтва [4].

Харківський дослідник Р. Філіппенко в монографії, присвяченій Є. Редіну, написаній у жанрі наукової біографії, неодноразово посилається на згадану статтю О. Білецького [41]. Проте в статті Р. Філіппенка, назва якої дублює назву публікації О. Білецького і має аналогічний предмет дослідження, робота останнього не згадується [40]. У дослідженнях, присвячених історії мистецтвознавства і зокрема представникам харківської школи, до досліджень О. Білецького зверталися також О. Павлова [28] та С. Побожій [32]. Останньому також належить надзвичайно змістовна стаття, присвячена мистецтвознавчому доробкові Олександра та Платона Білецьких [33]. С. Побожій коротко характеризує період навчання А. Білецького на історико-філологічному факультеті Харківського університету, наголошує на його захопленості історією візантійського мистецтва, надає характеристики мистецтвознавчих нарисів О. Білецького, присвячених творчості Є. Редіна [32, с. 90–92; 4] та Археологічному з'їзду в Чернігові [32, с. 88–89; 3], відомості про співробітництво О. Білецького із візантиністом Ф. Шмітом після революції 1917 р. [33, с. 92].

На видання О. Білецького «Стихотворения Симеона Полоцкого на темы из всеобщей истории» (1914) [7] продовжують посилатись сучасні дослідники, але переважно на її першу, літературознавчу частину. В повному академічному виданні творів Симеона Полоцького [43; 44; 45] врахований досвід О. Білецького із вивчення рукопису, але його публікація уривку, що містить вірші про римських та візантійських імператорів, фактично була залишена поза увагою. Таким чином, в історіографії майже відсутні оцінки вченого як візантиніста, його роботи оцінювались фахівцями, як правило, у контексті літературознавства та мистецтвознавства. Також майже не відображені особливості фахової підготовки і місце О. Білецького в науковому співтоваристві вчених-візантиністів історико-філологічного факультету Харківського університету початку ХХ ст.

Джерела нашого дослідження поділяються на три типи. Це офіційні діловодні документи Харківського Імператорського університету, а саме традиційні річні звіти та огляди викладання

предметів, що регулярно видавалися до 1918 р. Вони містять інформацію про лекційні курси із історії середньовіччя, російської історії, слов'язознавства, історії мистецтва та історії церкви, що передбачали звернення до візантійської проблематики, а також практичні заняття [23; 24; 25; 26; 27]. Згадки про викладацьку та наукову діяльність О. Білецького збереглися в автобіографії [1], у спогадах його сина [2], колег та учнів, виданих до 100-річного ювілею вченого [35]. Безпосереднім джерелом нашого дослідження є також роботи О. Білецького, тут ми вважаємо необхідним обмежитися колом його ранніх творів, що мають безпосереднє відношення до досліджень візантійської літератури та мистецтва, написаних у роки навчання (підготовки до професорського звання) та роботи в Харківському університеті до революції 1917 р. [3; 4; 7].

В університетах Російській імперії становлення візантиністики як наукової дисципліни розпочинається від середини ХІХ ст. Традиційною провідною тематикою досліджень, окрім суто історичних питань візантійської історії, стали проблеми візантійського мистецтва, релігії, літератури та їх впливи на Давню Русь. Це цілком відповідало офіційній державній політиці Російської імперії, головні складові якої, православ'я та самодержавство, мали візантійське походження. Не були винятком і вчені-візантиністи Харківського університету. Поряд із дослідженнями візантійської історії та мистецтва, з'являються роботи вчених-філологів, присвячені вивченню ромейських впливів на слов'янську середньовічну літературу. Так від середини 50-х рр. ХІХ ст. в цьому напрямі в Харківському університеті працювали філологи брати Микола та Петро Лавровські, з 1873 р. тут почав викладати відомий фахівець із слов'янської історії та мовознавства Марин Дринов. Усі вони з'являлися в Харківському університеті після навчання та захисту дисертацій у вищих навчальних закладах Петербурга та Москви, маючи вже певний досвід наукової, а у ситуації із М. Дриновим – і викладацької – роботи [20, с. 89–95, 124–128, 133–139].

Період навчання О. Білецького на історико-філологічному факультеті Харківського університету збігався із останніми роками викладацької діяльності видатних професорів М. Дринова, А. Лебедева, А. Кадлубовського, С. Редіна, чий навчальні курси наближали студентів до візантійського минулого. Наприклад, А. Кадлубовський читав спеціальні курси, присвячені апокрифам та легендам в російській літературі, старовинній російській повісті, літературним напрямам в Московській Русі. Практичні заняття передбачали вивчення давньоруських житій святих, виявлення в них візантійських запозичень, читання пам'яток давньої російської словесності [20, с. 117]. Предметом уваги були й давньоруські повісті, їх візантійські та східні оригінали [2, с. 399–400]. Саме А. Кадлубовському О. Білецький у своїй «Автобіографії» висловлює подяку за те, що одержані знання на довгі роки стали основою його методології науковця. Мається на увазі так звана «порівняльна історія літератури» та «основний предмет інтересу – історія сюжетів, мотивів, образів, впливів тощо» [1, с. 8]. Саме за ці методологічні уподобання, повагу до праць шанованого в ті часи в університеті О. Веселовського, надто повільне прийняття марксистських літературознавчих канонів О. Білецького критикуватимуть у 20-х рр. ХХ ст. [29, с. 74–75]. Учителем О. Білецького був і Л. Лазаревич-Шепелевич, професор кафедри історії західноєвропейських літератур, який у курсі історії всесвітньої літератури розглядав візантійські літературні пам'ятки у взаємозв'язку із західноєвропейськими [2, с. 400].

Фундаментальну підготовку із класичних мов О. Білецький здобув завдяки навчальним курсам кафедри класичної філології. На початку ХХ ст. на історико-філологічному факультеті Харківського університету професори Р. Шерцль та І. Нетушил читали курс римських старожитностей та історії римської літератури, практичні заняття передбачали пояснення творів латинських авторів [20, с. 210; 41, с. 229]. Професор Г. Шульц викладав грецькі старожитності, палеографію та граматику. Спеціалістом із класичної філології був і Я. Денисов, який читав курси історії грецької літератури, проводив практичні заняття, що полягали в перекладах із російської мови та латини на грецьку [20, с. 206, 216; 1, с. 8]. Загалом класична філологія становила основу підготовки студентів історико-філологічних факультетів, а блок історичних дисциплін мав допоміжний характер. Обов'язкових вимог до практичних занять встановлено не було, а матеріал для перекладів обирався викладачем [23, с. 157, 163, 165].

Справжнім фахівцем із слов'янської історії та філології був М. Дринов. Останні роки його викладацької кар'єри в Харківському університеті збігаються із періодом навчання О. Білецького. М. Дринов викладав численні курси, серед яких загальний курс слов'янознавства, історія слов'янських народів, історія слов'янських літератур, слов'янська історіографія, слов'янські наріччя, граматики церковнослов'янської мови, практичні вправи за церковнослов'янськими пам'ятками та різними слов'янськими наріччями. Особливу увагу вчений звертав на візантійські впливи в слов'янській літературі та на роль Візантії в політичній долі слов'янських народів [20, с. 136-137; 24, с. 10-11].

Події візантійської історії викладалися в контексті загальних курсів з історії середньовіччя та російської історії, які на початку ХХ ст. на історико-філологічному факультеті Харківського університету читали А. Вязигін, Д. Багалій та В. Савва. [24, с. 11, 85; 20, с. 295, 336, 244; 25, с. 12; 26, с. 9, 14]. Так, наприклад, приват-доцент В. Савва у весняному та осінньому семестрах 1903 р. проводив практичні заняття із російської історії, що полягали в читанні та розгляді пам'яток давньої російської писемності доби смути, відомостей про татар Платона Карпіні та деяких грамот руських князів, візантійських імператорів та константинопольських патріархів [25, с. 12].

Історія візантійської та давньоруської церков була представлена в курсах історії церкви та церковної історіографії А. Лебедева та історії російської церкви І. Бродовича [20, с. 297-298, 301; 23, с. 15; 25, с. 9]. А. Лебедев, зокрема, проводив практичні заняття, що передбачали пояснювальне читання візантійських церковних джерел [24, с. 11].

У своїх спогадах про навчання О. Білецький найавторитетнішим для себе поміж інших істориків називає В. Бузескула, згадує власне захоплення античною історією під час навчання на першому курсі і підготування під його керівництвом доповіді про господарські відносини та рабство у стародавньому світі [1, с. 8; 40, с. 230]. Проте справжнє захоплення у О. Білецького викликали лекції Є. Редіна з історії візантійського мистецтва [2, с. 400]. Серед навчальних курсів, що читав Є. Редін за кафедрою теорії та історії мистецтв, в університетських звітах згадується історія християнського мистецтва (1893–1901). Упродовж 1903–1907 років учений викладав курс історії візантійського мистецтва, що передбачав дві години лекцій та дві години практичних занять на тиждень [18; 23, с. 16]. Після закінчення університету захоплення «старожитностями» та інтерес до історії мистецтва ледь не змусили О. Білецького піддатися спокусі цілком присвятити себе мистецтвознавству [1, с. 9; 2, с. 400].

Творчому доробку Є. Редіна із історії візантійського мистецтва О. Білецький присвятив виступ на засіданні Харківського історико-філологічного товариства 12 квітня 1909 р., згодом опублікований [4]. У статті підсумовані результати роботи покійного професора із дослідження пам'яток візантійського та давньоруського мистецтва, простежено формування його методології, визначений вплив Ф. Буслаєва та Н. Кондакова на становлення Є. Редіна як науковця, наголошено на головному висновку Є. Редіна про особливий вплив Сходу, Константинополя, Палестини на мистецтво Заходу [4]. На особливу увагу заслуговує вступ до статті, в якій О. Білецький із сумом зауважує відсутність узагальнюючої фундаментальної праці із історії вітчизняного мистецтва, зазначає фактичну відсутність підготовлених фахівців [4, с. 150].

Наступним етапом професійного становлення О. Білецького було знайомство із відомими спеціалістами із давньоруської літератури та палеографії. Серйозні навички роботи із рукописами О. Білецький здобув завдяки участі у «Семінарії Російської Філології» В. Перетця при Університеті св. Володимира в Києві (1908 р.). Завдяки одруженню О. Білецький три роки провів у Петербурзі (1909–1912 рр.). Саме в цей період він здобув навички роботи з рукописами, познайомився із О. Шахматовим, який неодноразово надавав йому консультації та допомогу [1, с. 10]. У Рукописному відділі Бібліотеки Академії Наук учений натрапив на невиданий твір Симеона Полоцького «Вертоград Многоцветный», який надовго став предметом його наукових пошуків. О. Білецький згадував, що багато матеріалів, виписок із ймовірних джерел створення «Вертограду», фотокопій із рукописів Симеона, чернеток роботи про «Симеона Полоцького як віршотворця» було безнадійно втрачено під час евакуації із Харкова у вересні 1941 р. [1, с. 10]. Із чотирьох робіт О. Білецького, присвячених Симеону Полоцькому [5; 6; 7; 10], нашу особливу

увагу привертає видання 1914 р., створене автором у перші роки викладання в Харківському університеті [7].

У роботі «Стихотворения Симеона Полоцкого на темы из всеобщей истории» [7] візантійська тематика з волі О. Білецького відобразилася особливим чином. Зі значного за обсягом рукопису «Вертограда Многоцветного» вчений обрав для видання частину, що містить короткі вірші Симеона Полоцького про всіх римських та візантійських імператорів. Розлогіий літературознавчий аналіз твору Симеона Полоцького, який є першою частиною праці О. Білецького 1914 р., як і його більш пізні роботи, присвячені «Вертограду» [5; 6; 10], неодноразово були предметом розгляду філологів-літературознавців, які до сьогодні високо оцінюють доробок ученого у вивченні і спробі видання цієї літературної пам'ятки [Див., наприклад: 14; 39, с. 16-17; 42, с. 12, 32]. Проте ця стаття, що передує публікації О. Білецьким віршів Симеона Полоцького, є передусім літературознавчою і не стосується візантиністики.

Публікацію уривків із твору Симеона Полоцького, що мають відношення до візантійської історії, вчений подає в другій частині роботи [7, с. 51–84]. Доречно зауважити, що О. Білецький вперше вдався до видання значного за обсягом уривку рукопису, присвяченого римським та візантійським імператорам. До нього лише Ф. Буслаєву вдалося розшифрувати та видати в «Історичній хрестоматії церковнослов'янської та давньоруської мови» [13] шість окремих віршів Симеона Полоцького. Видання О. Білецького не містить коментарів до опублікованого уривку, воно далеке від сучасних вимог до видань рукописних пам'яток, що склалися протягом другої половини ХХ ст. за участі академіка Д. Лихачова та його численних учнів. Але праця вченого є початком масштабної роботи з дослідження рукопису Симеона Полоцького, яка фактично була завершена лише наприкінці ХХ ст. успішним австро-російським міжнародним проектом. Результатом роботи авторського колективу стало тритомне академічне видання творів Симеона Полоцького [43; 44; 45]. У коментарях та супровідних статтях неодноразово згадуються результати досліджень О. Білецького [43, с. 16-17, 31; 44, с. 12, 32]. Таким чином, робота «Стихотворения Симеона Полоцкого на темы из всеобщей истории» (1914) для візантиністики цінна тим, що публікація віршів Симеона Полоцького про римських та візантійських імператорів відбулася на 85 років раніше за появу повного академічного видання творів видатного поета та громадського діяча доби бароко [45, с. 323–362].

Становленню О. Білецького як вченого-візантиніста сприяла творча атмосфера в університеті і спілкування з колегами. Попри революції, Першу світову війну, смерть багатьох учених-візантиністів старої школи, наукові дослідження на історико-філологічному факультеті продовжувалися. На початку ХХ ст. з'явилося нове покоління візантиністів, якому довелося зазнати труднощів, переживши репресії, закриття університету, нав'язування нової методології. До 1917 р. продовжував працювати В. Савва, що досліджував візантійські впливи на становлення системи палацового церемоніалу Московської Русі, після смерті Є. Редіна історію візантійського мистецтва викладав Ф. Шміт, з яким у О. Білецького склалися особливо дружні стосунки, а їх творча співпраця продовжилася в 1920-ті роки [33, с. 92]. В автобіографії О. Білецького та спогадах про нього не згадується знайомство вченого з істориком-візантиністом Є. Черноусовим, про яке можна із впевненістю говорити з огляду на те, що вони обидва одночасно викладали на історико-філологічному факультеті Харківського університету та Вищих жіночих курсах упродовж 1912–1919 рр. Є. Черноусов був спеціалістом із політичної та економічної історії Візантії, знавцем класичних та сучасних мов, брав активну участь у роботі Харківського історико-філологічного товариства [17, с. 237–239; 26, с. 14; 27, с. 18; 18, с. 92–93]. Значну роль у формуванні академічного середовища відіграло Харківське історико-філологічне товариство, в роботі якого О. Білецький брав активну участь, а також регулярні археологічні з'їзди, що були справжніми науковими форумами і нерідко передбачали безпосереднє знайомство із середньовічними старожитностями та обговорення доповідей на візантійську тематику.

Як згадує П. Білецький, мрії про Візантію спонукали О. Білецького клопотати про стажування у Російському археологічному інституті в Константинополі, де в цей час працював відомий харківський візантиніст та мистецтвознавець Ф. Шміт, але здійсненню мрії завадила Перша світова війна [2, с. 40]. У 1912 р. на Вищих жіночих курсах у Петербурзі О. Білецький читав розділ

про перекладну літературу в курсі історії давньоруської літератури, проводив спеціальний семінар з агіографії. Після революції в курсі пролетарської літератури знайшлося місце «Життю Андрія Юродивого», на матеріалі якого вчений демонстрував мотиви протесту проти соціальної несправедливості. О. Білецький продовжив вивчення візантійської та давньоруської літератури під час роботи в Томському університеті в роки Другої світової війни. Платон Білецький розповідає про наявність великої кількості візантиністичних матеріалів у домашньому архіві батька. Частково це були лекції з курсу візантійської літератури, що О. Білецький читав в Томському університеті у 1944 р. Він гостро критикував відомого візантиніста П. Безобразова за надто упереджені й оціночні вислови про візантійських імператорів, звертав увагу на недостатню вивченість візантійської агіографії, планував написання роботи «Два візантійські життя» (Василія Нового та Андрія Юродивого) [2, с. 401 – 404].

Становлення О. Білецького як візантиніста, що відбулося саме під час навчання у Харківському університеті, стало серйозним підґрунтям для його подальшого професійного зростання як непересічного спеціаліста-історика української та світової літератури. На відміну від інших харківських викладачів-візантиністів, які, як правило, були випускниками Московського, Новоросійського університетів, Ніжинського історико-філологічного інституту, О. Білецький був вихованцем історико-філологічного факультету Харківського університету і близько двадцяти років його викладачем (1912–1941 рр.). Перша світова війна і революція завадили вченому здійснити мрії про закордонні відрядження і особисте знайомство із візантійськими пам'ятками. У Харківському університеті так і не встигла скластися наукова школа візантиністів, хоча про плани створення тут візантиністичної кафедри на чолі із Є. Черноусовим ідеться у листуванні провідних спеціалістів із ромейської історії – А. Васильєва з Ф. Успенським [31]. Занепад візантиністики в Харкові через смерть представників старої школи, від'їзд Є. Черноусова та Ф. Шміта, закриття університету хронологічно збіглося з її невизнанням як наукової дисципліни в офіційній історіографії радянської доби в 20-х рр. XX ст. Усі надбання візантиністичного вчення в цей період пов'язувалися із дореволюційною буржуазною наукою, а його представники звинувачувалися у монархічних симпатіях і неприйнятті революції [22, с. 33-34]. У такій ситуації О. Білецький, що прихильно ставився до марксизму, був змушений відкласти на майбутнє творчі задуми щодо видання праць з історії візантійської літератури і перейти до тем, які більш схвально сприймалися офіційним радянським літературознавством. Друга світова війна, евакуація, втрата матеріалів, двадцятирічна діяльність на посаді директора Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка і надалі унеможливили ці плани. Але саме вивчення візантійських та давньоруських пам'яток стало для О. Білецького основою для набуття навичок роботи із джерелами, поступового формування власної методології, в якій особливим чином органічно поєдналися філологічні та історичні методи наукового дослідження.

Вивченню візантійської літератури О. Білецький присвятив багато часу та зусиль, мав багато творчих задумів, але вони так і залишилися у планах вченого, який іронічно виправдовував недосяжність для нього «мрії про Візантію» за допомогою вислову «найважче писати про те, що добре знаєш» [2, с. 399].

Література

1. Белецкий А. И. Автобиография / А. И. Белецкий // А. И. Белецкий. Избранные труды по теории литературы / Под ред. Н. К. Гудзия. – М., 1962. – С. 5-22.
2. Белецкий П. А. А. И. Белецкий-византинист (1884-1961) / П. А. Белецкий // Античность и Византия. – М., 1975. – С. 399-409.
3. Белецкий А. И. Отдел церковных древностей на XIV археологическом съезде в Чернигове / А. И. Белецкий. – Харьков, 1909. – 20 с.
4. Белецкий А. И. Е. К. Редин как историк византийского искусства / А. И. Белецкий // Сборник Харьковского историко-филологического общества. Т. 19. памяти профессора Егора Кузьмича Редина. – Харьков, 1913. – С. 150-168.
5. Белецкий А. Из начальных лет литературной деятельности Симеона Полоцкого / А. Белецкий // Білецький О. Зібрання творів. – Т. 1. Давня українська і давня російська літератури. – К., 1965. – С. 434-438.

6. Белецкий А. Повествовательный элемент в «Вертограде» Симеона Полоцкого / А. Белецкий // Білецький О. Зібрання творів: У 5 т. Т. 1. Давня українська і давня російська літератури. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 439-449.
7. Белецкий А. И. Стихотворения Симеона Полоцкого на темы из всеобщей истории / А. И. Белецкий. – Харьков: Тип. «Печатное дело», 1914. – 84 с.
8. Білецький О. І. Від давнини до сучасності: Зб. Праць з питань української літератури. У 2 т. – К., 1960.
9. Бібліографія друкованих праць О. І. Білецького // Білецький О. Зібрання творів. – Т. 1. Давня українська і давня російська літератури. – К., 1965. – С. 27-62.
10. Білецький О. Симеон Полоцький та українське письменство XVII ст. / О. Білецький // Білецький О. Зібрання творів: У 5 т. Т. 1. Давня українська і давня російська літератури. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 417-433.
11. Боянівська М. Б. Освіта, книгописання, книгозбірні / М. Б. Боянівська // Історія української культури. У п'яти томах. Том 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – К., 2001. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult2.htm>. Дата звернення: 25 січня 2013 р.
12. Бузескул В. П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX – начале XX века / В. П. Бузескул / Под ред. И. В. Тункиной. – М., 2008. – 832 с.
13. Буслаев Ф. И. Историческая хрестоматия церковнославянского и древнерусского языков: Сост., на основании наставления для образования воспитанников воен.-учеб. заведений, выс. утв. 24 дек. 1848, Ф. Буслаевым / Ф. И. Буслаев. – М., 1861. - [6], II с., 1632 стб., VIII с.
14. Гудзій М. Олександр Іванович Білецький / М. Гудзій // Білецький О. Зібрання творів: У 5 т. Т. 1. Давня українська і давня російська літератури. – К., 1965. – С. 7-25.
15. Гурєєва Л., Ріпенко А. Анотація фонду Олександра Білецького / Л. Гурєєва, А. Ріпенко // Спадщина : літературне джерелознавство. Текстологія. – К., 2009. – Т. 4. – С. 204-316.
16. Домановська М., Домановський А. Редін Єгор Кузьмич / М. Домановська, А. Домановський // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. словник / Упоряд. Е. Г. Циганкова та ін. – К., 2011. – С. 188-189.
17. Домановський А. Черноусов Євген Олександрович / А. Домановський // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. словник / Упоряд. Е. Г. Циганкова та ін. – К., 2011. – С. 237-239.
18. Домановский А. Н., Сорочан С.Б. Харьковская византистика: история, истоки, перспективы / А. Н. Домановский, С. Б. Сорочан // Российское византиноведение: Традиции и перспективы. Тезисы докладов XIX Всероссийской научной сессии византинистов. – М., 2011. – С. 90-96.
19. Есин А. Б. А. И. Белецкий – теоретик литературы / А. Б. Есин // Белецкий А. И. В мастерской художника слова / Сост., вступ. ст., коммент. А. Б. Есина. – М., 1989. – С. 6-12.
20. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея; Вступ. ст. Т. Г. Павловой. – Х., 2007. – 603 с.
21. Матеріали до вивчення історії української літератури: В 5 т. Т. 1 Давня українська література: Доба феодалізму — до кінця XVIII ст. / Упоряд. О. І. Білецький і Ф. Я. Шолом. – К., 1959. – 650 с.
22. Мітрянєв А. І. Дослідження в наукових установах УРСР 20-х років середньовічної історії зарубіжних слов'ян та Візантії А. І. Мітрянєв // Вісник Харківського Державного Університету. – 1975. – № 118: Історія. – Вип. 9. – С. 32-44.
23. Обзорние преподавания предметов распределение лекций и практических занятий в Императорском Харьковском университете на 1904 – 1905 академич. год. – Харьков, 1904. – 18 с.
24. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1904 год. – Б. м., б. г. – 210 с.
25. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1903 год. – Б. м., б. г. – 192 с.
26. Отчет о состоянии и деятельности Харьковского университета за 1912 г. – Х., 1912. – 189 с.
27. Отчет о состоянии и деятельности Харьковского университета за 1916 г. – Х., 1917. – 179 с.
28. Павлова О. Г. Егор Кузьмич Редин – первый искусствовед Харьковского университета / О. Г. Павлова // Сборник статей, материалов и документов, посвященный 140-летию со дня рождения Е. К. Редина. – Х., 2003. – С. 3–12.
29. Панченко В. Є. Олександр Білецький як літературний критик: 1920-ті роки / В. Є. Панченко // Магістеріум. Випуск 8: Літературознавчі студії. – К., 2008. – С. 72-76.
30. Перковская Г. А. Развитие исторического образования в университетах России во второй половине XVIII – начале XX в. : Дисс. ... канд. ист. наук / Г. А. Перковская. – Ставрополь, 2005. – 258 с.
31. Письмо А. А. Васильева Ф. И. Успенскому, 23 мая 1915 г. / Опубл. И. В. Куклина // Архивы русских византинистов в Санкт-Петербурге / Под ред. И. П. Медведева, 1995. – С. 336-337.

32. Побожій С. І. Историк мистецтва Є. Редін – знавець візантійської та слобожанської культур / С. І. Побожій. Из історії українського мистецтвознавства. Збірник статей. – Суми, 2005. – С. 39–52.
33. Побожій С. І. У мріях про Візантію. Олександр і Платон Білецькі як мистецтвознавці / С. І. Побожій. Из історії українського мистецтвознавства. Збірник статей. – Суми, 2005. – С. 88–111.
34. Посохов С. І. Білецький Олександр Іванович / С. І. Посохов // Вихованці Харківського університету. Біобібліогр. довідник / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Автори-укладачі: Б. П. Зайцев, В. І. Кадєєв та ін. – Х., 2004. – С. 26-27.
35. Про Олександра Білецького. Спогади, статті. – Київ, 1984. – 302 с.
36. Проект обозрения преподавания предметов и распределения лекций и практических занятий по историко-филологическому факультету Императорского Харьковского университета на 1903 – 1904 акад. год. – Х., 1903. – 18 с.
37. Проект обозрения преподавания предметов и распределения лекций и практических занятий по историко-филологическому факультету Императорского Харьковского университета на 1904 – 1905 г. – Харьков, 1904. – 18 с.
38. Проект обозрения преподавания предметов и распределения лекций и практических занятий по историко-филологическому факультету Императорского Харьковского университета на 1907 – 1908 г. – Харьков, 1907. – 16 с.
39. Симеон Полоцкий. Избранные сочинения / Подг. текста, ст. и коммент. И. П. Яремина. – М. ; Л., 1953. – 283 с.
40. Филиппенко Р. И. Е. К. Редин – историк византийского искусства Р. И. Филиппенко // Дриновський збірник. – Т. 5. – Софія, 2012. – С. 240-245.
41. Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Редін – професор Харківського університету / Р. І. Філіппенко, С. М. Куделко – Х., 2008. – 228 с.
42. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров та ін. – Х., 2004. – 750 с.
43. Simeon Polockij. Vertograd mnogocvĕtnyj / Ed. by Anthony Hippisley and Lydia I. Sazonova. Foreword by Dmitrij S. Lichaiev. Vol. 1. «Aaron» – «Dĕtem blagoslovenie». Kĭln, Weimar, Wien, 1996. – LX + 356 S.
44. Simeon Polockij. Vertograd mnogocvĕtnyj. Vol. 2. «Emmanuil» – «Pocitanie» / Ed. by Anthony Hippisley and Lydia I. Sazonova. / Kĭln, Weimar, Wien, 1999. – 657 S.
45. Simeon Polockij. Vertograd mnogocvĕtnyj. Vol. 3. «Prav nikto zhe» – «Epitafion» Simeonu / Ed. by Anthony Hippisley and Lydia I. Sazonova. Kĭln, Weimar, Wien, 2000. – LIV+ 764 S.